

belijdenis, en kon nooit het behooren tot de natie, de beslissing geven. De saamhoorigheid van de kinderen der ééne natie tot het politieke volksgeheel steunde alzoo op de geboorte of op de naturalisatie; die van de kinderen des Vaders die in de hemelen is, kon niet uit de nationale aanhoorigheid afgeleid, maar moest in de belijdenis uitkomen. Uit de verwarring nu van deze twee geheel onderscheiden sferen was alle vroegere verwarring opgekomen. Die twee moesten weer uiteengeward. Het politieke leven sproot op uit een geheel anderen wortel dan het kerkelijk leven. En daarom kon en moest wel tusschen beiden een band gelegd, maar die band moest principieel de zelfstandigheid en het anders-zijn van beider eigenaardige existentie tot zijn volle recht doen komen. Dit nu greep niet ten onzent noch in Duitschland plaats. Hiertoe kwam het eerst in de derde periode van het Calvinisme, en het Engelsche volk, dank zij zijn sterk individualistisch volkskarakter, is in Gods hand het middel geweest, om de schoone vrucht die het Calvinisme steeds beloofde, maar die nog steeds niet tot ontluiking kwam, zij 't al door gruwelijken strijd heen, altuans bij een deel van het volk te doen uitkomen.

§ 59. *Nederlandsch karakter.*

Voor al Dr. Weingarten heeft in zijn keurig historisch overzicht zijn aandacht gewijd aan den tweeërlei vorm, waarin de onderscheiden Puriteinsche groepen achtereenvolgens optraden, eerst kerkelijk en politiek tegelijk, en toen, met loslating van het politieke element, enkel religieus. Hij geeft dit afzonderlijk aan voor de Anabaptisten in zijn Vle hoofdstuk, blz. 157, voor de Independenten in het VIIe hoofdstuk blz. 159 v.v., en voor de Kwakers in zijn Xe kapittel blz. 243 v.v.; van de Presbyterianen handelde ik reeds. Het was bij alle deze groepen geheel natuurlijk, dat ze achtereenvolgens alle begonnen met het innemen van een eigen standpunt, beide op kerkelijk en politiek terrein. Vandaar een tijdlang de grenzenlooze verwarring, maar lang duren kon het toch niet, of het onhoudbare van al zulk optreden sprak uit de feiten, en toen heeft groep na groep zich op religieus terrein teruggetrokken, en is uit aller besef, eigener beweging, het politieke streven opgekomen om Kerk en Staat geheel los van elkander te